

Typical investigative versions of the initial stage of the investigation of the murders of the elderly and lonely people connected with the seizure of their property

Типові слідчі версії початкового етапу розслідування вбивств осіб похилого віку та одиноких осіб, пов'язаних із заволодінням їхнім майном

Oleksandr Pavliuk

Ключові слова:

типові слідчі версії, початковий етап розслідування, вбивство, особа похилого віку, одинока особа.

Key words:

typical investigative versions, initial stage of investigation, murder, elderly person, lonely person.

Вступ. Відомо, що однією з особливостей пізнавального процесу під час розслідування злочину є встановлення істини, тобто з'ясування всіх обставин злочинної події. У зазначеному контексті з'ясування істини на стадії досудового розслідування, забезпечення відповідності всіх встановлених обставин вчиненого злочину об'єктивній дійсності, що наявна в момент вчинення злочину, – це складний процес, діалектично суперечливий шлях від незнання до знання, від знання дрібних, окремих чинників розслідуваного злочину до цілісного пізнання всіх його елементів, до встановлення особи, яка його вчинила. Криміналістична наука відкрила низку закономірностей процесу пізнання об'єктивної істини у кримінальному судочинстві; одночасно вона створила для потреб слідчої практики ефективні науково-технічні засоби, тактичні способи і методи пізнання розслідуваного злочину. Одним із таких методів є мислення слідчого у формі слідчих версій, їх розробка і перевірка.¹ Значення версій полягає в тому, що протягом встановлення обставин вчиненого злочину, вони повинні пройти етапи процесу доказування і перетворитися з можливих версій на достовірні знання, які, по суті, є доказами. Як і в будь-якому пізнавальному процесі, із версії необхідно логічним шляхом отримати достовірне знання, у результаті сукупності дій: висуненню версій, перевірки версій і, на підставі перших двох дій, отримання та накопичення доказів.²

Отже, важливим засобом пізнавальної діяльності слідчого на початковому етапі розслідування вбивств осіб похилого віку й одиноких осіб, пов'язаних із заволодінням їхнім майном, є версія.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В юридичній літературі теорію версій називають однією з розроблених проблем у системі наукових досліджень у галузі криміналістики. Не вдаючись у дискусії, лише зазначимо, проблематика, що пов'язана з визначенням поняття слідчої версії, структурою та видами слідчих версій, їх значенням у розслідуванні кримінальних правопорушень, є ключовою в сучасних криміналістичних дослідженнях. Основні концептуальні положення у зазначеній сфері розвивали у своїх працях такі українські та закордонні вчені, як: В.П. Бахін, Р.С. Белкін, А.Ф. Волобуєв, В.К. Гавло, І.Ф. Герасимов, В.Г. Гончаренко, А.В. Іщенко, І.І. Когутич, О.Н. Колесниченко, В.О. Коновалова, І.М. Лузгін, Г.А. Матусовський, В.О. Образцов, О.С. Саїнчин, М.В. Салтевський, О.В. Синчук, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков і багато інших.

Виклад основного матеріалу. У криміналістиці версію розуміють як основане на матеріалах провадження припущення слідчого про характер розслідуваного злочину, мотиви, що його спричинили, і осіб, які могли скоїти злочин.³ Версія – це інструмент досягнення похідного знання про злочини. Водночас по-

¹ Смирнова И.Г. Уголовный процесс и криминалистика : роль версии в установлении истины / И.Г. Смирнова, О.А. Егерова // Вестник Томского государственного университета. Право. – 2015. – № 4 (18). – С. 81.

² Середнев В.А. Криминалистическая версия как логический результат познавательной деятельности в уголовном судопроизводстве и оперативно-розыскной деятельности (философский аспект) / В.А. Середнев // Приволжский научный вестник. – 2015. – № 12–2 (52). – С. 101.

³ Шавер Б.М., Винберг А.И. Криминалистика. – М., 1940. – С. 76.

хідне знання може мати або ймовірний, або достовірний характер.⁴ Версія є логічним засобом пізнання, який використовує слідчий, оскільки саме логічне пізнання призводить до достовірного знання досліджуваної версії. Типова версія – це реальна, а не уявна модель, що базується не на припустимому, а на позитивному, достовірному знанні, яке сформоване на підставі узагальнення слідчої практики і трансформації результатів такого узагальнення в теоретичні положення, що знаходять своє відбиття в окремих криміналістичних методиках. Особливим джерелом формування таких теоретичних положень є відомості про наявність імовірно-статистичних і кореляційних зв'язків між елементами криміналістичної характеристики таких злочинів.⁵

У процесі дослідження питання варто зазначити, що основною метою висунення версії є її кінцевий результат роботи під час розслідування – доведення її до логічного завершення, перетворення на достовірне судження, тобто визначення всіх параметрів модельованої ситуації, де на основі отриманих даних можна дійти висновку про те, яким чином, в яких умовах, з яких причин сталася досліджувана подія, в якій послідовності вона відбувалась тощо. Для висунення версій про злочин, який вчинено, потрібен визначений мінімум інформації, який може бути отриманий під час перевірки заяви про злочин чи за інших обставин. На початку розслідування вдається побудувати версії лише за окремими елементами складу злочину, а інколи за його окремими сторонами (мотив злочину, спосіб злочину тощо – *О. П.*). Якщо під час вчинення неочевидного злочину не можна висунути версію про особу злочинця, то будують її за колом осіб, серед яких треба його розшукувати (наприклад, осіб, які вчиняли такі злочини – *О. П.*). Водночас слідчому не варто ігнорувати версії, які висувають інші учасники процесу.⁶

Неприпустимо додержуватися однієї версії, якою б правдоподібною вона не здавалася.⁷ Слушною є думка Г. Гросса, який писав: «Ніколи не потрібно захоплюватися однією упередженою ідеєю. Потрібно твердо триматися цього вельми важливого основного правила».⁸ Водночас перелік висунутих версій повинен бути вичерпним, тобто необхідно «будувати» всі без винятку можливі версії. Але практично неможливо перевірити і спростувати всі теоретично мислимі версії (наприклад, довести непричетність усіх мешканців міста і приїжджих, які перебували в ньому в день вбивства). Така можливість буває лише якщо коло осіб, можливо причетних до злочину, свідомо обмежене. І навіть якщо у справі є можливість висунення і перевірки всіх мислимих версій, то все одно єдина версія, що залишилася, потребує позитивного обґрунтування, а це можливо тільки за правилами неформальної логіки. Висунути можна, безперечно, безліч версій про можливих осіб, які вчинили злочин, але детально перевірити і спростувати кожна з них вельми проблематично. Крім того, немає гарантії того, що перелік висунутих версій є вичерпним.⁹

Розглядаючи питання про типові версії початкового етапу розслідування вбивств осіб похилого віку й одиноких осіб, пов'язаних із заволодінням їхнім майном, варто взяти до уваги загальні положення криміналістики про систему слідчих версій, опиратися на типові обставини та слідчі ситуації, що характеризують процес розслідування злочинів досліджуваної групи.

Отже, на початковому етапі розслідування вбивств можуть бути зібрані дані, які дозволяють дізнатися: чи вчинено вбивство; чи є місце виявлення трупа місцем злочину; хто є жертвою вбивства; які мотиви убивства; хто вчинив злочин, одна особа чи декілька; які предмети використовувались як знаряддя і засоби вчинення кримінального правопорушення; хто міг бути свідком вбивства; час, спосіб підготовки вчинення та приховання злочину; відтворення обстановки вбивства; внесення певних змін в обстановку вчиненого діяння тощо.

Першу групу типових версій початкового етапу розслідування досліджуваних злочинів становлять загальні версії про правову сутність події: мало місце вбивство; мало місце інсценування злочину; мала місце подія некримінального характеру (самогубство, природна смерть). На користь версії про те, що

⁴ Руденко А.В. Содержательная логика доказывания : [монография] / А.В. Руденко. – Москва : Проспект, 2015. – С. 27.

⁵ Синчук О.В. Типові версії в структурі криміналістичної методики : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / О.В. Синчук ; Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого. – Х., 2010. – С. 19–20.

⁶ Стратонов В.М. Версії в практиці пізнавальної діяльності слідчого / В.М. Стратонов // Право і безпека. – 2011. – № 1(38). – С. 176.

⁷ Криміналістика : [підручник] / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. – Х. : Право, 2008. – С. 289–290.

⁸ Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. – Новое изд., перепеч. с изд. 1908 г. – М. : Лекс-Эст, 2002. – С. 21.

⁹ Смирнова И.Г. Уголовный процесс и криминалистика : роль версии в установлении истины / И.Г. Смирнова, О.А. Егерева // Вестник Томского государственного университета. Право. – 2015. – № 4 (18). – С. 86.

вбивство осіб похилого віку й одиноких осіб вчинено з метою заволодіння грошовими та матеріальними цінностями або з метою заволодіння житловою площею свідчать такі особливості:

1) потерпілими в такому разі є забезпечені пенсіонери, які мають значні суми грошей (заощадження) або мають матеріальні цінності (золоті вироби, ордени, медалі тощо), автотранспорт та інше. Прикладом може бути нижчезазначений випадок. Оперативні працівники затримали двох раніше судимих чоловіків, які вбили самотнього заможного пенсіонера та заволоділи грошима в сумі близько 35 тисяч гривень. Дізнавшись, що в літнього чоловіка є заощадження, зловмисники зв'язали його скотчем і вбили. Над розкриттям злочину працювала посилена слідчо-оперативна група співробітників поліції. Підозрюваних у вчиненні вбивства пенсіонера, пов'язаного із заволодінням грошима останнього, було затримано. Обидва 38-річні чоловіки раніше відбували покарання в місцях позбавлення волі. Один за скоєння крадіжок, другий – грабежів. Під час затримання в одного з підозрюваних вилучили речі потерпілого. Свою причетність до злочину затримані заперечували, плуталися у свідченнях, але зібрані правоохоронцями речові докази змусили їх зізнатися у скоєному.¹⁰

На версію про корисний мотив убивства також вказує обстановка в домоволодінні, яка підтверджує той факт, що там шукали гроші та цінні речі, про таке свідчить страшений безлад в оселі, перевернуті меблі, викинуті на підлогу речі з шафи та ящиків, знятий з ліжка та порізаний матрац тощо. Усі ознаки явно демонструють, що злочинці розшукували цінні речі та гроші.

Підставою для висунення такої версії є також відомості про продуманість проникнення у житло. Вивчення матеріалів кримінальних проваджень про досліджувані вбивства показують, що злочинці проникли в житло під виглядом працівників районних електромереж, працівників пошти, під приводом щось купити або продати. Водночас може мати місце застосування фізичного впливу на потерпілого або тортур із метою отримання відомостей про місцезнаходження цінностей.

2) якщо потерпілий проживав один, у нього відсутні близькі родичі, житло після його смерті переоформлено на інших осіб, з'являються підстави для висунення версії про вчинення вбивства з метою заволодіння нерухомим майном потерпілого. Такі злочини, здебільшого, вчиняються групою осіб, ретельно готуються та приховуються.

Так, наприклад, правоохоронці Маріуполя викрили злочинну групу, яка здійснювала вбивства з метою заволодіння нерухомістю. Оперативні працівники затримали основних фігурантів у справі. З кінця 2005 р. в правоохоронні органи поступали заяви про зникнення городян. Усі зниклі були самотніми людьми похилого віку і значилися як соціально неблагополучна категорія громадян. Одночасно слідчим відділом розслідувалися кримінальні правопорушення, пов'язані з шахрайським заволодінням нерухомого майна. Після вивчення й аналізу приватизаційних справ було встановлено, що квартира одного зі зниклих незаконно приватизована і продана. Так вдалося вийти на групу «чорних» ріелторів. До складу угруповання входило троє постійних учасників, до того ж була задіяна ще низка осіб, серед яких юристи і працівники житлових організацій. Організатором виявився 35-річний чоловік, який мав досвід у сфері купівлі-продажу квартир. Під час роботи у слідчому ізоляторі він познайомився з одним із затриманих і запропонував розпочати прибуткову справу. Коли той вийшов на волю, то залучив до перспективного бізнесу і свого молодшого брата. Родичі знайомилися з пенсіонерами-одинаками і входили до них у довіру. Знайомство було не випадковим, ватажок заздалегідь підшукував відповідного старого. Коли потерпілий запрошував незнайомців до себе у будинок пропустити пару чарок, злочинці починали діяти. У процесі гуляння брати розправлялися з потерпілим, а потім забирали паспорт і документи на житло. Тіла всіх убитих спільники скидали в каналізаційний колектор. Потім папери передавали лідерові, який оформлював відчуження майна. Отримані гроші керівник групи ділив самостійно. За такою схемою вбивці позбавили життя трьох осіб.¹¹

До другої групи версій належать окремі версії, які доцільно розподілити залежно від елементів складу злочину. Отже, такі версії є припущеннями, що спрямовані на встановлення: особливостей предмету посягання (майна потерпілого); обставин об'єктивного боку злочину (загальної схеми злочину, способу підготовки, вчинення та приховання злочину); суб'єкту злочину, можливих співучасників, осіб, причетних до вчинення злочину;

¹⁰ Прес-реліз про найбільш резонансні злочини та події на 27 квітня 2015 р. // Офіційний веб-сайт Національної поліції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.npu.gov.ua>

¹¹ Прес-реліз про найбільш резонансні злочини та події на 11 червня 2008 р. // Офіційний веб-сайт Національної поліції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.npu.gov.ua>

Стосовно версій щодо злочинця, характерних для початкового етапу розслідування вбивств, у вихідних даних (умовах імовірного судження) можуть братись до уваги, наприклад, місце, спосіб, мотив вчинення злочину, а у даних, що встановлюються (імовірному судженні), – стать, вік злочинця, стосунки з потерпілим (родич, друг, приятель, знайомий, незнайомий), місце його проживання/перебування щодо місця кримінального правопорушення (той самий чи інший населений пункт). Наявність причинно-наслідкових зв'язків між зазначеними елементами втілюється, зазвичай, у такого роду ймовірно умовне судження: «Якщо є певні фактичні дані, то їх походження, ймовірно, обумовлене такими обставинами». На підставі аналізу формується відносно сталий перелік типових версій, який знаходить своє відображення у відповідній криміналістичній методиці.¹²

Варто звернути увагу, що типовими версіями за суб'єктом вчинення вбивства є: вбивство вчинено особою, з якою потерпілий мав дружні або службові стосунки; вбивство вчинено рідними та близькими потерпілого; вбивство вчинено знайомим потерпілого, який межає в одному населеному пункті, на одній вулиці, в одному будинку тощо; вбивство вчинено гастролерами; вбивство вчинено особами, яких вже судили за злочини проти життя та здоров'я (зокрема й осіб похилого віку й одиноких осіб) і злочини проти власності; вбивство вчинено особами, які зловживають наркотичними засобами й алкогольними напоями; вбивство вчинено працівниками (або їхніми родичами) державних підприємств, установ, організацій; вбивство вчинено особами, обізнаними про наявність у потерпілого грошових коштів і інших матеріальних цінностей; злочин вчинено особами, які ведуть специфічний спосіб життя – ніде не навчаються, не мають постійного місця роботи, а живуть, як кажуть, на всю губу; вбивство вчинено особами, які винаймали житло (кімнату) у потерпілих; злочин вчинено особами, що страждаючими на ігromанію тощо.

Вважаємо, суттєве значення для висунення версій має той факт, що більшість злочинців мешкають у районі вчинення вбивства. У практиці також мали місце випадки, коли з метою уникнення покарання за вчинене вбивство зазначених осіб із корисливих мотивів, вбивці йдуть служити в зону антитерористичної операції (далі – АТО), сподіваючись, що там їх не будуть шукати правоохоронні органи.

На початковому етапі розслідування в такому разі є надзвичайно мізерна інформація, якою можна було б оперувати для пошуку злочинця, часто відсутні сліди, які могли б хоч якось сприяти встановленню його особи. Тому вся діяльність слідчого повинна бути спрямована спочатку на встановлення кола осіб, серед яких треба шукати підозрюваного, а потім вже на конкретну особу, що вчинила злочин. Версії, характерні для вирішення такої проблеми, їх перевірка проводиться шляхом реалізації системи слідчих (розшукових) дій. Слідчий мусить здійснювати пошук злочинця за такими критеріями, як: наявність судимості та район місця проживання, межі якого необхідно розширити у зв'язку зі збільшенням кола осіб, серед яких можливо знаходиться особа, яка вчинила злочин [54, с. 47].¹³

У разі розслідування вбивства «без трупа» припущення слідчого про причетність до злочину родичів потерпілого чи інших осіб може бути слідчою версією за наявності таких підстав: обставин зникнення потерпілого; ворожих чи неприязних стосунків у родині з одним із близьких; нелогічних дій або висловлень родичів після зникнення потерпілого; прямих вказівок заявника чи інших осіб на те, що злочин учинений одним із родичів або близьких потерпілому осіб; явний корисливий мотив злочину. Відсутність названих і інших можливих підстав не дозволяє висунути слідчу версію про вбивство потерпілого його родичами або близькими особами [55, с. 228].¹⁴

Після висунення версій про те, що суб'єкт злочину належить до певного кола осіб, необхідно визначити параметри щодо перевіряемого масиву осіб. У найбільш складних ситуаціях можна лише побудувати версії про те, що суб'єкт злочину належить до групи осіб, які мають фізичні властивості, що відбилися у слідах злочину, або знаряддя вчинення вбивства, або володіють предметами, що раніше належали потерпілому тощо. Коли такі особи знайдені, то з'ясовується, де вони перебували під час вчинення вбивства, чи не з'явилися в них після цього тілесні ушкодження, будь-які сліди на одязі та взутті, предмети, подібні до зниклих у потерпілого. Така перевірка, особливо на початку її проведення, повинна здійснюватися таємно

¹² Жерж Н.А. Слідчі ситуації та типові криміналістичні версії щодо особи злочинця при розслідуванні окремих насильницьких злочинів / Н.А. Жерж, М.Є. Дирдін // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2015. – Вип. 32. – Т. 3. – С. 119.

¹³ Долинин В.Н. Особенности расследования грабежей и разбойных нападений, совершаемых на открытой местности : [учебн.-метод.] пособие / В.Н. Долинин, Н.В. Рачева. – Екатеринбург : Издательство Уральского юридического института Министерства внутренних дел России, 2002. – С. 47.

¹⁴ Булулуков О.Ю. Висунення версій при розслідуванні вбивств «без трупа» / О.Ю. Булулуков // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. – № 4 – С. 228.

від суб'єкта. Водночас виявлені сліди злочину дозволяють висунути версію про спосіб вчинення вбивства. А встановлення способу вбивства дозволяє побудувати версію про особу суб'єкта злочину. Як відомо, у способі вчинення злочину відображаються властивості особистості суб'єкта злочину. У справах про вбивства у слідах відображаються не тільки такі властивості, як зріст, вага, фізична сила, група крові, довжина і колір волосся, а й соціально-демографічні, психологічні якості.¹⁵

До типових версій, що характеризують знаряддя та засоби вчинення вбивства і слідову картину, належать: сліди, які залишилися на місці події, свідчать про «професійні навички» злочинців, що вчинили вбивство; сліди, які залишилися на місці події, свідчать про «непрофесіоналізм» і неузгодженість дій злочинців під час вчинення вбивства; сліди, що залишилися після вчинення злочину, свідчать про використання підручних знарядь для вбивства досліджуваної категорії потерпілих; сліди свідчать про наявність транспортних засобів тощо.

Наступну групу типових версій становлять припущення щодо місцезнаходження викраденого майна: викрадене майно знаходиться за місцем проживання вбивці або одного з них; викрадене майно знаходиться за місцем роботи вбивці; знаходиться за місцем проживання або роботи знайомих злочинців; у транспортному засобі злочинців; у пунктах приймання металобрухту; у місцях реалізації наркотичних засобів і психотропних речовин; у ломбардах, на ринках; у колекціонерів медалей і орденів, у покупців раритету, на ринках антикваріату тощо; у разі викрадення пенсійної пластикової банківської картки, перевірити камери спостереження біля банкоматів. Якщо вбивця відомий, слідчий може висунути версії про місцезнаходження злочинця; місцезнаходження викраденого майна; про можливих співучасників тощо. Виявлення викраденого допоможе встановити особу злочинця, а також виявити інші сліди вчиненого вбивства.

Висновки. Безумовно, наведений перелік слідчих версій не є вичерпним і здебільшого залежить від обставин вчинення конкретного вбивства. Водночас цілком очевидно, що в основу пізнавальної діяльності початкового етапу розслідування вбивств осіб похилого віку й одиноких осіб, пов'язаних із заволодінням їхнім майном, покладено висунення та ретельну перевірку слідчих версій, які складаються під час ознайомлення з тією інформацією, яка відома на момент відкриття кримінального провадження, відповідно до типової слідчої ситуації.

Анотація

У статті запропоновано систему типових слідчих версій під час розслідування вбивств осіб похилого віку й одиноких осіб, пов'язаних із заволодінням їхнім майном. Висвітлено та науково обґрунтовано зміст і ознаки типових версій початкового етапу розслідування.

Summary

The article proposes a system of model investigative versions for investigating the murders of elderly and lonely people connected with the seizure of their property. The content and characteristics of the standard versions of the initial stage of the investigation are illuminated and scientifically substantiated.

Використана література:

1. Смирнова И.Г. Уголовный процесс и криминалистика : роль версии в установлении истины / И.Г. Смирнова, О.А. Егерев // Вестник Томского государственного университета. Право. – 2015. – № 4 (18). – С. 80–89.
2. Середнев В.А. Криминалистическая версия как логический результат познавательной деятельности в уголовном судопроизводстве и оперативно-розыскной деятельности (философский аспект) / В.А. Середнев // Приволжский научный вестник. – 2015. – № 12–2 (52). – С. 100–113.

¹⁵ Драпкин Л.Я. Криминалистика : [учебник] / Л.Я. Драпкин, В.Н. Карагодин. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Проспект, 2011 – 766 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://knigi.news/kriminal/221-kriminalisticheskaya-harakteristika-34269.html>

3. Шавер Б.М., Винберг А.И. Криминалистика / Б.М. Шавер, А.И. Винберг. – М., 1940. – 364 с.
4. Руденко А.В. Содержательная логика доказывания : [монография] / А.В. Руденко – Москва : Проспект, 2015. – 280 с.
5. Синчук О.В. Типові версії в структурі криміналістичної методики : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / О.В. Синчук ; Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого. – Х., 2010. – С. 19–20.
6. Стратонов В.М. Версії у практиці пізнавальної діяльності слідчого / В.М. Стратонов // Право і безпека. – 2011. – № 1 (38). – С. 174–178.
7. Криміналістика : [підручник] / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. – Х. : Право, 2008. – 464 с.
8. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. – Новое изд., перепеч. с изд. 1908 г. – М. : Лекс-Эст, 2002. – 1088 с.
9. Жерж Н.А. Слідчі ситуації та типові криміналістичні версії щодо особи злочинця при розслідуванні окремих насильницьких злочинів / Н.А. Жерж, М.Є. Дирдін // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2015. – Вип. 32. – Т. 3. – С. 117–121.
10. Долинин В.Н. Особенности расследования грабежей и разбойных нападений, совершаемых на открытой местности : [учебн.-метод. пособие] / В.Н. Долинин, Н.В. Рачева. – Екатеринбург : Издательство Уральского юридического института Министерства внутренних дел России, 2002. – 439 с.
11. Булулуков О.Ю. Висунення версій при розслідуванні вбивств «без трупа» / О.Ю. Булулуков // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. – № 4 – С. 226–229.
12. Драпкин Л.Я. Криминалистика : [учебник] / Л.Я. Драпкин, В.Н. Карагодин. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Проспект, 2011 – 766 с. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://knigi.news/kriminal/221-kriminalisticheskaya-harakteristika-34269.html>

Олександр Павлюк,
здобувач кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ